

Kort runhistorik

Ordet *runa* är känt från många germanska språk. Det betecknar en bokstav i det gamla alfabet som användes av germanska stammar i norra Europa, speciellt av skandinaverna och angelsaxerna. Ordets etymologi är okänd eller åtminstone oklar. Troligen hör det till en grupp ord med onomatopoetiskt ursprung. Till denna grupp hör t.ex. latinets *rumor* 'löst prat, rykte', fornengelskans *runian* och germanskans *raunen* 'viska'. En gammal betydelse av ordet är 'hemlighet, mysterium'.

Det finns omkring 6 000 kända runinskrifter. Kronologiskt är de spridda från första århundradet av vår tideräkning till 1800-talet. De finns i hela det område där germanska stammar och deras efterkommande har bott.

Runorna tillkom någon gång under det första århundradet, troligen med det latinska alfabetet som förebild. Futharken, som runalfabetet kallas, skapades troligen av germanska handelsmän vilka hade livliga förbindelser med romarna eller av germanska krigare som hade anslutit sig till den romerska armén.

Så gott som varenda runa kan härledas ur de romerska kapitälerna, åtminstone vad gäller formen, men deras ljudvärden stämmer inte alltid överens. Den mest iögonfallande skillnaden mellan det latinska alfabetet och futharken är tecknens ordningsföljd. Runornas ordningsföljd, som har givit namnet *futhark*, finns belagd t.ex. på Kylverstenen på Gotland, men vi vet inte hur den har uppstått. Inskriften på Kylverstenen är en av de äldsta vi känner. Förutom futharken finns på stenen även den otolkade runföljden **sueus** och ett tecken som ser ut som en ↑-runa med ytterligare ett antal bistavar på. Stenen hittades 1903 och den tycks ha utgjort ena sidan av en gravkista som kan dateras till 350–475 e.Kr. Det går dock inte att avgöra om inskriften tillkommit i samband med gravläggningen, i vilket fall den troligen skulle haft magiskt syfte, eller om inskriften redan fanns på stenen när den kom att användas till gravkistan, i vilket fall vi inte kan förstå inskriftens innebörd eller funktion närmare.

Futharken är också indelad i tre grupper, s.k. ätter, var och en ursprungligen bestående av 8 runor. En annan skillnad mot det romerska alfabetet är att varje runa har ett namn och att runan får samma ljudvärde som det ljud som namnet börjar på, en s.k. akrofon princip. Runan \mathfrak{F} t.ex. hette *fehu* 'boskap rikedom' och har ljudvärdet *f*.

Den äldsta futharken, den urgermanska, innehöll 24 runor:

$\mathfrak{F} \mathfrak{N} \mathfrak{Þ} \mathfrak{F} \mathfrak{R} < \mathfrak{X} \mathfrak{P} \quad \mathfrak{H} \mathfrak{T} \mathfrak{I} \mathfrak{S} \mathfrak{J} \mathfrak{C} \mathfrak{Y} \mathfrak{Z} \quad \mathfrak{T} \mathfrak{B} \mathfrak{M} \mathfrak{M} \mathfrak{T} \mathfrak{O} \mathfrak{M} \mathfrak{X}$
f u þ a r k g w h n i j i p r s t b e m l g d o

Liksom i alla ursprungliga skriftsystem kunde runorna skrivas antingen från vänster till höger eller från höger till vänster, eller först en rad åt ena hållet och nästa rad åt andra hållet, s.k. bustrofedon 'vändning så som oxar plöjer'. Bistavarnas riktningen och läge hade ingen grafematisk betydelse: runan \mathfrak{t} kunde lika väl skrivas $\mathfrak{þ}$, \mathfrak{Y} kunde skrivas \mathfrak{J} , \mathfrak{f} kunde skrivas \mathfrak{F} o.s.v.

Den urgermanska futharken användes över hela det germanska området i flera århundraden.

